

XIX. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Aşiretler ve Hukuk: Urfa Örneği

Mehmet Nuri Şanda*

Öz

Aşiretler, kendi aralarında asayiş ve düzeni sağlamak, konargöçer hayatta karşılaş-tıkları sorunların üstesinden gelmek, diğer aşiretlerle ve devletle olan ilişkilerini düzen-lemek gayesiyle genellikle şer'î hukuka ve merkezi idarenin koyduğu yazılı kanunlara ters düşmeden bazı sözlü kurallar benimsemişlerdir. Töre olarak da adlandırılan bu sözlü kurallar kaynağını aşiretlerin örf ve adetlerinden almaktadır. Töreler idari, ekonomik, hu-kuki ve sosyal alanlarda birçok düzenlemeyi kapsamaktadır.

Bu araştırmada X IX. yüzyılda Urfa sancağındaki aşiretlerin evlenme, boşanma, mi-ras, borç, yağma ve gasp gibi konularda uyguladığı sözlü ve yazılı kurallar üzerinde du-rulacaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi, örnekle-me yöntemi ve doküman-içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde, araştırılan konu hakkında tespit edilen problemlere güvenilir ve somut çözümler sunmak için titiz bir şekilde belgelerin toplanması, dikkatli bir şekilde çözümlenmesi ve yorum-lanarak analiz edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı arşiv belgeleri, şer'iyye sicilleri, salnâmeler ve araştırma-inceleme eserlerde aşiretlerin gelenek ve görenekleriyle

* Dr., İstanbul/Türkiye, mns2133@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-3800-6996

İlgili bölümler tespit edilmiş, bu bölümler dikkatli bir şekilde çözümlendikten sonra analiz edilerek bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Literatürde Urfa'daki aşiretler hakkında bazı tez ve araştırmaların yapılmış olduğu görülse de bu araştırmalarda önemli bazı arşiv belgelerinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu arşiv belgelerinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, toplum, Urfa, aşiret, örf ve adetler.

The Tribes and Law in Ottoman Society in 19th Century: The Case of Urfa

Abstract

In order to maintain safe and security among themselves, overcome the problems they face in nomadic life, and regulate their relations with other tribes and the state, the tribes have generally adopted some oral rules without contradicting the shar'i law and the written laws established by the central administration. These oral rules, also called "moral laws", derive their source from the customs and traditions of the tribes. Moral laws include many regulations in administrative, economic, legal and social fields.

In this study, issues such as marriage, divorce, inheritance, debt, looting and highjack will be emphasised on the oral and written rules applied by the tribes in Urfa sanjak in the 19th century. In the research, the historical research method, sampling method and document-content analysis technique from qualitative research methods have been used. In the qualitative research method, it is necessary to elaborately collect documents, carefully analyse and interpret to provide for reliable and concrete solutions to the problems identified about the researched subject. Accordingly, the sections related to the customs and traditions of the tribes in Ottoman archive documents, court records, annuals and research-study works have been looked over, and these sections have been analysed carefully to present to the service of the science world.

Although, in the literature some theses and studies have been conducted on the tribes in Urfa, it has been detected that some important archival documents have not been used in those studies. These archive documents have been believed to contribute to the field.

Keywords: Ottoman, society, Urfa, tribe, customs and traditions.

Giriş

Araştırmanın daha anlaşılır olması amacıyla bu bölümde araştırmada sıkça kullanılan “aşiret” ile “töre” kavramlarının sözlük anlamları ve araştırmacılar tarafından yapılan tanımlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Aşiret, Arapça kökenli bir kelime olup “*El-Aşira*” sözcüğünden türemiştir. Şemseddin Sami, aşiretleri “*Bir asıldan olup birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen halk, oymak ve kabile*” olarak tanımlarken¹ İbn-i Haldun, “*aralarında sıkı akrabalık bağı bulunan sosyal teşekküller*” olarak tanımlamaktadır.² Bahaeddin Ögel, töre kelimesini “*Yazılı olmayan Örf Hukuku*”³ şeklinde tanımlarken Ziya Gökalp, bu sözcüğü “*atalarından kalan kaideler bütünü*” şeklinde tanımlamaktadır.⁴ Urfa’daki aşiretlerde de “*töre*” sözcüğü “*yazılı olmayan ve aşiret mensupları arasında nesilden nesile sözlü olarak aktarılan kurallar bütünü*” şeklinde açıklanabilir.

Osmanlı’da hukuk teşkilatı, şer’î (*ahkâm-ı şer’iyye*), örfi (*kavanin-i örfiye*) ve cemaat hukuku olarak üçe ayrılmıştır. Şer’î hukuk dayanağını İslam’ın temel dayanağı olan Kur’an-ı Kerim, hadis ve sünnet, icma, kıyas ve içtihattan almaktadır.⁵ İslam hukukunda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmeyen ya da düzenlemelerin devlet başkanına bırakıldığı alanlarda padişahlar tarafından devrin ihtiyaçlarına göre çeşitli kanunlar yapılmıştır. Bu kanunlar şer’î hukuka ters düşmeden örfi hukuk çerçevesinde oluşturulmuştur.⁶ Örfi hukukun dayanağı örf, âdet ve geleneklerdir. Padişahın ülke yönetimi için çıkardığı kanunlarla birlikte töre olarak adlandırılan mahalli örf ve âdetler de örfi hukuk içerisinde yer almıştır.⁷ Cemaat hukuku ise gayrimüslim azınlıkların bağlı oldukları din ve mezhebe göre oluşturdukları hukuk türüdür.⁸ Osmanlı Devleti, hukuk teşkilatını oluştururken kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinin de hukukundan faydalanmıştır.⁹

1 Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türki*, İstanbul, Akdem Matbaası, R.1317, (M.1901), s. 938.

2 İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadir Ugan, c. I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 329-330.

3 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 1

4 Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, haz. Hikmet Dizdaroğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 13-14.

5 Murat Şen, “Osmanlı Hukuku’nun Yapısı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı 6, 2000, s. 687.

6 Aydın Yetkin, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 24, 2013, s. 380.

7 Erol Özbilgen, *Osmanlı Hukuku’nun Yapısı*, İstanbul, İstanbul Yayınevi, 1985, s. 44.

8 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2008, s. 38.

9 Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı ve Müesseselerinin Şer’iliği Meselesi”, *İÜHFİM*, c. XI. s. 3-4, 1945, s. 209.

Aşiretler ve aşiret mensupları arasında asayiş sağlama, adaleti tesis etmek amacıyla “*Aşiret hukuku*” olarak adlandırılan bir kurallar bütünü bulunmaktaydı. Aşiret hukuku, uzun zaman sürecinde aşiretler içerisinde siyasal, dinî, sosyal ve kültürel ilişki kalıpları, örf, adetler ile şekillenen davranış ve ilişkiler bütünüdür. Bu hukukun içinde örfi hukuk, şer‘i hukuk ve töre uygulamaları yer almaktaydı.¹⁰

Aşiretlerde örfi hukukun uygulandığı “*Danışma ve Arif evleri*” adında iki tür ev mevcuttu. Ayrıca aşiret mensupları şer‘i hukukun uygulandığı şeyh veya hocaların evlerine de müracaat edebilirdi. Bazı aşiretlerde nadir de olsa kadın arifelere de rastlanmıştır. Arif evlerinin başında “*Arfe*” adı verilen kişiler bulunurdu. Belli bir bilgi ve tecrübeye sahip olan bu kişiler, aşiret mensupları arasında meydana gelen çetin ve aşılması güç problemlere çözümler üretmeye çalışırdı. Danışma evlerinin başında genellikle aşiret reisleri bulunurdu. Bu evlerde daha çok toprak, otlak ve kışlak gibi sorunlara bakılırdı. Şer‘iat evlerinin başında şeyh ve molla gibi kişiler mevcuttu. Bu kişiler kendilerine gelen adam öldürme ve hırsızlık gibi davaları dini kurallar çerçevesinde çözmeye çalışırdı.¹¹

XIX. Yüzyılda Urfa’daki Aşiretlerde Sözlü ve Yazılı Hukuk

Asırlar süren tecrübelerin ürünü olan törelerin oluşmasında konargöçer aşiretlerin toplu yaşama ihtiyacının da etkisinin olduğu düşünülmektedir.¹² XIX. yüzyılda Urfa’daki aşiretler genel olarak konargöçer bir yaşam sürmüşlerdir.

Töreler, aşirete mensup oymak ve fertler için birer kanun hükmünde olup, aşiret üyelerinin bu kurallara uyma zorunluluğu bulunmaktaydı. Töreye uymayan oymak ve fertler, aşiret reisi ve üyeleri tarafından zaman zaman çeşitli toplumsal, ekonomik ve psikolojik müeyyidelere maruz bırakılmıştır. Bu müeyyideler bireysel açıdan ferdin aşiret dışına itilmesine neden olurken aşiret ve oymaklar açısından da buldukları bölgeden göç ederek başka bölgelere gitmek zorunda kalmalarına neden olmuştur.¹³

Komşu aşiretler, birbirlerinin törelerine saygı göstermek durumundaydı. Eğer bir aşiret komşu aşiretin töresini ihlal ederse aralarında husumet çıkardı. Bu hu-

10 Mehmet Rezan Ekinci, “Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. - XIX. YY.”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2017, s. 29-30.

11 İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, İstanbul, Kitap Matbaası, (tarihsiz), s. 46-52.

12 Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 112.

13 Mehmet Nuri Şanda, “Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıllar)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2021, s. 294.

sumet bazen kanlı çatışmalara dönüşürdü. Böyle bir çatışma durumunda aşiret üyeleri reislerinin liderliğinde o tehlikeye karşı birlikte hareket ederdi.¹⁴

Hükümetle temas halinde olan aşiretlere mensup bazı haneler yerleşik hayata geçerek töre hukukunu büyük ölçüde terk etmiş ve merkezi hükümetin koyduğu kanunlara uymuşlardır. Bu haneler her ne kadar merkezi hükümetin koymuş olduğu kanunlara uysalar da geçmiş yıllardaki törelerini de tamamen terk etmemişlerdir.¹⁵

Adam Öldürme Durumunda Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Farklı veya aynı aşirete mensup iki şahıs arasında bir tartışma çıkar ve bu tartışma sırasında biri diğerini öldürürse katil olan kişinin tarafı maktulün akrabalarını töreye göre razı etmek zorundaydı. Bu rıza genellikle kan diyetinin verilmesi şeklindeydi. Diyet konusunda anlaşma sağlanmazsa aileler birbirine düşman olurdu ve ilk fırsatta maktulün ailesi intikam alınmaya çalışırdı. Bu durum aile ve aşiretler arasında kan davalarının ortaya çıkmasına neden olurdu. Diyet miktarı maktulün aile fertlerinin talepleri doğrultusunda katilin aile ve aşiretinin maddi durumuna göre belirlenirdi. Bu, belli bir miktar mal, mülk veya paraya tekabül ederdi.¹⁶ Örneğin 204 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nde 6 Nisan 1849 tarihinde görülen 69 no'lu davada Düğerli Aşireti'nden olup Ağviran köyünde oturan Hasan bin Musa, Şeyhanlı Aşireti'ne mensup Haco bin Eyyüb tarafından öldürülen Zarife binti Mahmud adlı kadın için mahkemeye başvurmuştur. Yargılamada Haco bin Eyyüb'ün, Zarife adlı kadını sol gözünden kurşunla vurarak öldürdüğü iddia edilmiş ve şahitler de bu durumu doğrulamıştır. Yapılan yargılama neticesinde Haco bin Eyyüb suçlu bulunmuş ve kısasla cezalandırılmıştır. Fakat daha sonra taraflar sulha varmış ve diyet olarak maktulenin varisine 2500 kuruş, 1 Kuran-ı Kerim, 1 adet kılıç ve 1 adet saat verilmiştir.¹⁷

Diyet ödemeye mahkûm edilen taraf bu diyeti ödemekte zorlandığı zaman taksitlendirme yapılmasını isteyebilirdi. Örneğin 1851 yılında kazayla öldürülen Salih ibni Muhammed Emin bin Hafız Yusuf Efendi'nin diyetinin anne ve babasına taksitle ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸

14 BOA, DH. MKT. 398/42, H. 22 Zî'l-hicce 1312 - M. 16 Haziran 1895.

15 BOA, DH. MKT. 398/42, H. 22 Zî'l-hicce 1312 - M. 16 Haziran 1895.

16 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 101-106.

17 Ali Yıldız, "204 Numaralı Şer'iyeye Sicili Defterine Göre Urfa'da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 338.

18 BOA, A.}MKT. UM. 69/60, H. 15 Şevval 1267 - M. 13 Ağustos 1851.

Katil, diyeti ödemediği için terekesinden diyet miktarı karşılanırdı. 1851 yılında Benî Ceys Aşireti'ne mensup Medine isimli kadının katili olan Kaşıkçıoğlu Mustafa'nın vefat etmesi üzerine daha önce kararlaştırılan diyet miktarının bu kişinin terekesinden karşılanarak maktulün varislerine verilmesi istenmiştir.¹⁹

Katil veya ailesi maktulün ailesine verilecek diyet miktarını taksitle de ödemekte zorlanırsa aşiret mensupları birlikte hareket ederek bu miktarı ödemeğe çalışmıştır. 22 Ağustos 1895 tarihli belgede bu durum, “âdet-i aşâyir dahi bir ‘aşirette birini katl veyahut cerh itseler maktul veya mecruhun lâzım gelen dem ve diyetine mensup olduğu aşâyir yardım ve nusret ederler” şeklinde ifade edilmektedir.²⁰

Katil, arabulucular vasıtasıyla diyet konusunda maktulün varisleriyle anlaşma yoluna gidebilirdi. Bu duruma 438 numaralı Siverek Şer‘iyye Sicili’ndeki 44 no’lu dava örnek gösterilebilir. Sicildeki bu davada aslen Berâzî Aşireti’nden olup Siverek sınırları içindeki Karakeçili Aşireti mensuplarıyla birlikte yaşayan Halil bin Abdullah’ın H.1283 (M.1866-1867) senesinde Alreşan (Elreşan) Aşireti’nden Eyyüb bin Celo tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Halil bin Abdullah’ın eşi bu durumu mahkemeye taşımış ve Eyyüb bin Celo’dan şikâyetçi olmuştur. Katil, mahkeme huzuruna çıkıp bu durumu inkâr etmiş ve daha sonra arabulucular vasıtasıyla diyet ödemeyi kabul etmiştir. Eyyüb bin Celo mahkeme huzurunda maktulün ailesine 2400 kuruş değerinde altmış küçükbaş hayvan, 1000 kuruş değerinde iki yetişkin at, 200 kuruş değerinde bir kundak tüfek, 100 kuruş değerinde bir top kutni²¹, 110 kuruş değerinde bir seyyib²², 200 kuruş değerinde harvani²³, 400 kuruş değerinde dört kutni entari, nakit olarak 4282,5 kuruş diyet ödemeyi kabul etmiştir.²⁴

19 BOA, A.}MKT. MVL. 45/78, H. 26 Zilkâde 1267 - M. 22 Eylül 1851.

20 Yasin Taş, “Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013, s. 185-186.

21 Kutni: Pamuk ve ipek karışımı ile yapılmış bir çeşit kumaşa verilen addır. Bkz. Günay Atalayer, “İpek Yolundan Günümüz Tasarımına “Kutnu”, VII. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi, 26-30 Haziran 2006, s. 2.

22 Seyyib: Arab alfabesinde ثيب “y” harfi şeddeli ve kesreli olarak telaffuz edildiğinde, kadınların üst elbisesi manasına gelmektedir. Urfa yöresinde, daha çok kadınların giydiği fistanın üzerine kaftan, kaftanın üzerine de “sayb” giyilmekteydi. Bu kavram yöre halkı tarafından “Kütük” adıyla da bilinmektedir. (Nusret Yılmaz, 10 Ekim 2022, Görüşme).

23 Harvani: Halep kumaşından yapılan erkeklerin kullandığı kürk benzeri kalın ve üzeri nakışlı bir giysidir. Yöre halkı arasında “Kürk-ü Harvani” adıyla da bilinmektedir. (Nusret Yılmaz, 10 Ekim 2022, Görüşme).

24 İsmail Hakki Ataş, “438 Numaralı Siverek Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlen-

Öldürülen kişinin varisi olmadığı zaman adli ve idari birimlerce o kişiye bir varis tayin edilmiştir. Örneğin, 1851 yılında Berâzî Aşireti'ne mensup olan Fatima, eşi Derviş tarafından öldürülmüştür. Fatima'nın varisi olmadığı için ilgili birimlerce ona hısım olan Mal Müdürü Rafet Efendi varis tayin edilmiştir. Yapılan yargılama neticesinde katil Derviş'e diyet ve pranga cezası verilmiştir.²⁵

Maktulün varisi, diyeti kabul etmeyip katilin şer'î kanunlara göre cezalandırılmasını da talep edebilirdi. Bu durum İslam hukukunda “*kıyas*” şeklinde tanımlanmaktadır. Cinayetlerde aslî ceza “*kıyas*” olup, “*diyet*” ise bedel cezasıdır. Yani bir nevi tazminattır.²⁶ Osmanlı arşiv belgeleri arasında yer alan mahkeme kayıtlarında kıyas'ın talep edildiğine ve uygulandığına dair birçok vesikaya rastlamak mümkündür. Örneğin, 30 Ocak 1867 tarihli arşiv belgesine göre Harran nahiyesi sakinlerinden Beni Zeyd Aşireti'ne mensup Şeyh Hasan bin Muhammed adlı şahıs yine aynı aşirete mensup Ali bin Cudi tarafından darp edildikten sonra bıçaklanarak öldürülmüştür. Maktulün eşi Atre binti Müslüm oğulları Abdullah, Salih, Abdul Muhammed kızları Meryem ve Fatima babalarının Ali bin Cudi tarafından öldürdüğünü mahkeme huzurunda beyan etmişlerdir. Babalarının katili olan Ali bin Cudi'nin kıyas esasına göre cezalandırılmasını istemişlerdir. Mahkeme, maktulün aile fertlerini dinledikten sonra aynı aşiretten Ali ve Akile ebna Hasan adlı şahitleri dinlemiştir. Bu şahitler de katilin bir topuzla maktulün başına vurduğunu ve sonrasında da yanındaki bıçakla boğazını keserek öldürdüğünü beyan etmişlerdir. Bu kişi hakkında yapılan yargılamada kıyasın icra edilmesine hükmedilmiştir. Alınan karar Dersaadet'e, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Fetvahâne'ye gönderilmiştir. Bu kurumlardan da maktulün ailesi tarafından katilin affedilmemesi durumunda huzurlarında kıyasın icra edilmesi kararı çıkmıştır.²⁷

16 Mayıs 1849 tarihli diğer bir belgede Urfa sancağının Harran nahiyesine bağlı Kirli köyünde Cümeyle Aşireti'ne mensup Ceyb bin Habur İbrahim Halil, Henaveri Aşireti'nden Musa ibni Ali tarafından öldürülmüştür. Maktulün babası Habur ibni Hacı Hüseyin yetkili mercilere başvurarak katilin kıyas esaslarına göre cezalandırılmasını talep etmiştir. Mahkeme, olayın nasıl meydana geldiğini ve maktulün babasının anlattıklarının doğru olup olmadığını tespit etmek amacıyla katili de dinlemiştir. Katil, olayın bir kaza sonucu gerçekleştiğini ifade etmişse de maktulün babası, oğlunun kasten öldürüldüğünü beyan edip bu beyanında ısrarcı

dirilmesi (H.1283–1284 / M.1866 -1867)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep, 2011, s. 120-121.

25 BOA, A.Ş. MKT. MVL. 43/68, H. 29 Ramazan 1267 - M. 28 Temmuz 1851.

26 Rıfat Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, *YeniFikir Dergisi*, cilt 7, sayı 14, 2015, s. 124.

27 BOA. MVL. 201/66/2, H. 23 Rebiyülevvel 1267 - M. 30 Ocak 1851.

olmuştur. Bu durum üzerine mahkeme Cümeyle Aşireti ahalisinden Hüseyin bin Hamid ve Hüseyin ibni Ali adında iki şahidi dinlemiştir. Bu şahitler de yemin ederek Musa ibni Ali'nin Ceyb bin Habur İbrahim Halil'i kasten öldürdüğünü ve bu duruma bizzat şahit olduklarını beyan etmişlerdir. Yapılan yargılama sonucunda mahkeme, katil Musa ibni Ali'nin kısas esasları doğrultusunda cezalandırılmasına karar vermiş ve maktulün babası olan Habur ibni Hacı Hüseyin'den kısasın affını yani katilin canının bağışlanmasını, buna mukabil katile farklı bir ağır cezanın verilmesi konusunda ricada bulunmuşlardır. Maktulün babası mahkeme heyetinin bu ricasını kabul etmeyip kısasın icra edilmesinde ısrarcı olunca da mahkeme dosyayı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye ve Fetvahane'ye göndermiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye heyeti de maktulün babasından, katilin canının bağışlanması ricasında bulunmuşsa da bu ricaları kabul edilmemiştir. Bu durum üzerine Fetvahane kısasın uygulanması yönünde karar vermiş ve maktulün varisine katilin canının bağışlanmasının dinen sevap olduğu tavsiyesinde bulunmuştur. Varisin, katili affetmemesi durumunda da kısasın bizzat onun huzurunda icra edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fetvahane, ayrıca kısasın icrası sırasında maktulün varisi, katili affeder ve onunla barışırsa kısasın bozulacağını da ifade etmiştir.²⁸

Diyet sadece cinayetlerde başvuru bir cezaî müeyyide olmayıp aşiretler arasındaki yaralama vakalarında da talep edilebilmiştir. Örneğin, 205/1 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nde 13 Aralık 1855 tarihinde görülen 115 no'lu davada Suruç kazasında Berâzî Aşireti mensuplarının yaşadığı Mübzil köyü sakinlerinden Hallo bin Ömer, Aligör Peykârî köyündeki Musa bin Hüseyin'in kendisini darp ettiğini, bu darp sırasında sol kolunu bilek hizasından kestiğini belirterek mahkemeye başvurmuş ve diyet talep etmiştir. Bu durumu kabul eden Musa bin Hüseyin, arabulucular vasıtasıyla mağdur Hallo bin Ömer'e 2000 kuruş diyet ödemeyi kabul etmiştir.²⁹

Yukarıdaki arşiv belgesinde de görüldüğü gibi aşiretler arasındaki cinayet ve yaralama vakalarında merkezi idarenin kurduğu mahkemelerce şer'î ve örfi hukuk çerçevesinde çeşitli cezaî yaptırımlar uygulanmıştır. Bu şer'î ve örfi cezaî yaptırımlar dışında aşiretlerin de kendi içinde uyguladığı bazı cezaî müeyyideler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de "*Kan tuzu*" geleneğidir. Bu geleneğe göre

28 BOA, I. MVL. 167/4958/4, H. 18 Cemâziye'l-ahir 1266 - M. 01 Mayıs 1850.

29 Songül Korkmaz, "205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1269- H.1272 / M.1852 -M.1855)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Kayseri, 2006, s. 118.

katlin gerçekleştiği gün maktulün ailesi, akrabaları ve mensubu olduğu cemaat, kâtil ile akrabalarının mal ve eşyalarını yağma ederdi. Bu yağmayı gerçekleştirenlere suçlu gözüyle bakılmazdı. Çünkü bu durum aşiret töresine göre bir haktı. Eğer iki taraf arasında bir barış yapılırsa bu yağma ve gasp sırasında alınan mallar diyete dâhil edilirdi.³⁰

Gasp, Yağma Durumlarında Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Bir aşiret diğer bir aşirete saldırıp mal ve eşyalarını yağmalarsa bu aşiretler arasındaki gerginlik yağmalanan malların iade edilmesine kadar devam ederdi. Yağma edilen tarafa malları iade edilmezse bu taraf bulduğu ilk fırsatta diğer aşiretin mal ve eşyalarını yağmalardı. Örneğin 1901 yılında Milli Aşireti'ne mensup hanelerin Şemmer Aşireti'ne saldırıp birçok mal gasp etmesi üzerine Şemmer Aşireti de intikam hazırlığına başlamıştır. Bu durumu fark eden mahalli idareciler duruma müdahale ederek iki aşiretin aralarını bulmaya çalışmıştır.³¹

Atmalı Aşireti, konargöçer bir aşiret olduğu için kış aylarında Rumkale kazasına konmuş yaz aylarında ise Siverek'e bağlı Besni kazasına göçmüştür. Bu aşiret farklı tarihlerde birçok kez Dalyanlı Rışvan Aşireti'nin yağma amaçlı saldırısına maruz kalmıştır. Atmalılar, bu tür yağmalardan korunmak amacıyla çevre aşiretlerle çeşitli ittifaklar kurmuştur. Atmalı Aşireti, 1861'de Rumkale kazasındaki Araban nahiyesine bağlı Hevîdî Aşireti'yle ittifak yapmıştır. Bu ittifak üzere iki aşiret güçlerini birleştirerek Dalyanlı Rışvan Aşireti üzerine gitmiş, çıkan çatışmada iki taraftan toplam yirmi bir kişi ölmüş ve birçok kişi de yaralanmıştır.³²

Aşiret mensuplarının bazı hırsızlık ve gasp davalarında kendilerini temsil etmesi amacıyla vekil tayin ettikleri de olmuştur. Bu vekiller bir nevi avukat vazifesi görmüş olup dava ile ilgili süreci müvekkilleri adına takip etmişlerdir. Bu duruma 227/2 numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nde 24 Ağustos 1885 tarihinde görülen 5 no'lu dava örnek gösterilebilir. Bu davada Naimî Aşireti'nden Ferhan, Ahmed bin İsa ve Abdullah bin Hamid adlı kişiler Abdülaziz adlı kişi tarafından 29 develerinin gasp edildiğini iddia etmiş ve bu develerin geri alınması için Süryani milletinden Yosef adlı kişiyi kendilerine vekil tayin etmişlerdir.³³

30 1927 *Urfa Sâlnâmesi*, s. 102.

31 BOA, DH. ŞFR. 258/107, R. 05 Nisan 1317 - M. 18 Nisan 1901.

32 BOA. A.} MKT. UM. 514/66, H. 05 Cemâziye'l-evvel 1278 - M. 08 Kasım 1861.

33 Bedir Cula, "227/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1303-1305/M.1886-1887)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2017, s. 167.

Urfa Sancağı'ndaki aşiretlerin gasp, yağma, cinayet ve kız kaçırma gibi konularda birçok kez karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Herhangi bir aşiret, çevresinde bulunan diğer bir aşirete saldırdığı zaman tüm aşiret üyeleri sözlü kurallar çerçevesinde o tehlikeye karşı birlikte hareket etmişlerdir. Bu durum aşiret mensupları arasında dayanışmayı artırırken farklı aşiretler arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birbirine düşman olan aşiretler intikam almak için daima fırsat kollamışlardır. Örneğin, 16 Haziran 1895 tarihinde Kürd aşiretlerinden Bêzikî Aşireti'nin Ketikânlı Aşireti ile Ketikânlı Aşireti'nin Picânlı Aşireti ile Picânlı Aşireti'nin Alâeddinli Aşireti ile geçmişten beri husumetli olduğu belirtilmektedir. Yine aynı belgede Arab aşiretlerinden Mu'acele Aşireti'nin Ceys Aşireti ile Ceys Aşireti'nin Ebu Hâmis Aşireti ile Ebu Hâmis Aşireti'nin Benî Muhammed Aşireti ile Benî Muhammed Aşireti'nin Benî Yusuf Aşireti ile Benî Yusuf Aşireti'nin Benî Cümeyle Aşireti ile Benî Cümeyle Aşireti'nin Benî 'Ubâde Aşireti ile geçmişten beri husumetli olduğu ifade edilmektedir.³⁴

İki aşiret arasında bir ihtilaf veya çatışma meydana geldiği zaman tarafsız olan aşiretlerin araya girmesi ve husumetli aşiretleri barıştırması âdetti.³⁵ Urfa Sancağı dâhilinde temiz ve iyi davranışlarıyla tanınmış olan Naimî ve Şeyhânî aşiretleri birbirine düşman olan birçok aşiret arasında hakemlik görevi üstlenmiştir. Bu iki aşirete duyulan hürmet ve saygıdan dolayı birçok aşiret de aralarındaki husumet ve düşmanlığa son vermiştir.³⁶

Bazen husumetli aşiretler arasındaki düşmanlığa son vermek isteyen aşiretler ve mensupları da bu çatışmalardan zarar görmüştür. Örneğin, 25 Haziran 1899 tarihinde Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa yanındaki aşiret mensuplarıyla birlikte Harran nahiyesinde Arab ve Türkmen aşiretlerin yaşadığı Dibe, Türkmen Colabı, Kazlıasker/Gazlıasker, Tekmil ve Sülüklü köylerini yağmalamıştır. Bu yağma sırasında üç kadın üç de erkek öldürülmüştür. Yağmalanan mallarının iadesi amacıyla Milli Aşireti'ne gönderilen ve Sülale-i Tâhire'den³⁷ olup bölgedeki aşiretler tarafından saygı duyulan Şeyh Haysem ve eşinin ellerindeki atları Milliler tarafından alınmış ve bu kişiler yaya olarak geri gönderilmiştir.³⁸

34 BOA. DH. MKT. 398/42, H. 22 Zî'l-hicce 1312 - M. 16 Haziran 1895.

35 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 101-106.

36 BOA. DH. MKT. 398/42, H. 22 Zî'l-hicce 1312 - M. 16 Haziran 1895.

37 Sülal-i Tâhire (Temiz Soy): Hz. Peygamberin soyundan gelenler için kullanılmaktadır. “*Seyyid*” anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Gökhan Çetinsaya, “II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'da Tarikat, Afiret ve Siyaset”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1992/2, s. 157.

38 BOA. DH. TMIK. M. 73/1/4, H. 13 Haziran 1315 - M. 25 Haziran 1899.

Aşiretler arasındaki ihtilaf çatışmaya dönüşürse ve bu çatışma sırasında bir katl/ölüm meydana gelirse bu iki aşiret birbirine düşman olurdu. Başka aşiretlerin reislerinin araya girmesiyle bir barış yapıncaya kadar maktulün aşiretinden herhangi bir kimse katilin aşiretinden bir kimseye rast gelirse intikam almaya kalkışırđı. Hükümet yetkilileri tarafından katil yakalanıp hapse atılsa ve bu kişi cezasını çekse dahi aşiret nazarında maktulün diyeti ödenmiş sayılmazdı ve aralarındaki husumet sona ermiş olmazdı. Aynı köyde oturan iki aile arasında bir çatışma çıkar ve bu çatışma sırasında bir katl gerçekleşirse katil ve en yakın akrabaları başka yere göç etmek zorunda kalırdı. İki aile arasında barış yapıncaya kadar göç eden aile ve yakınları köye dönemezdi.³⁹

Kira ve Borç Durumlarında Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Aşiret mensupları genellikle hayvan ve tarlalarını senetle veya senetsiz bir şekilde kiraya verir, satar veya rehin bırakırdı. Rehin bırakılmış bir arazi 30-40 yıl sonra geri alınabilirdi. Aradan geçen zamanın ehemmiyeti yoktu. Tarlalar diyet olarak verilebileceği gibi herhangi bir eşya karşılığında da senetsiz verilebilirdi.⁴⁰

Aşiret mensupları kendi alacaklarından yine kendi rızalarıyla vazgeçebilirdi. Alacaklı alacağına mukabil borçluya ait herhangi bir şeye el koyabilirdi. Buna kimse itiraz etmezdi. Borçlu borcunu ödemededen ölmüşse alacaklı kişi bu borcu ölen kişinin varislerden almaya çalışırdı. Varisler de o borcu ödemezse alacaklı, borçlunun mensup olduğu aşiretten herhangi bir kişinin mallarına el koyabilirdi Rışvanlı Aşireti'ne bağlı Hasanlı Cemaati'ne mensup bazı şahıslar Halep sakinlerinden Zeynep adlı kadının yanına gidip vefat eden eşi Halil'in kendilerine borçlu olduğunu ve bu borcu ödemededen öldüğü için de borcu kendisinden alacaklarını ifade etmişlerdir. Zeynep adlı kadın bunun şer'î ve örfi hukuka uygun olmadığını ifade etmişse de onlar bunun kendi törelerine uygun olduğunu belirterek ondan 1100 kuruşu alıp Sivas taraflarına gitmişlerdir.⁴¹

Aşiret mensupları bazen de borç verdikleri kişilerden alacaklarını tahsil edemeyince mahkemeye başvurmuşlardır. Nitekim Goran Aşireti'ne mensup Mustafa isimli şahıs yine aynı aşirete mensup Zülfü Gezgir adlı şahsa 105 kuruş borç verdiğini fakat aradan beş yıl geçmesine rağmen geri alamadığını ifade etmiştir.⁴²

39 1927 *Urfa Sâlnâmesi*, s. 102.

40 1927 *Urfa Sâlnâmesi*, s. 104-105.

41 Nezif Cıkay, "Halep Ahkâm Defterleri (1742-1850): Taşradan Saraya Adalet Arayışı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2019, s. 174.

42 Abdulnasır Yiner, "443 Numaralı Siverek Şer'iyye Sicili (H.1268-1269 – M. 1851-1853)",

1757 yılına ait arşiv belgesinde Cihanbeyli cemaatinden Akoğlu Mehmed'in Badıfî Aşireti'ne mensup Hasan'dan 700 adet küçükbaş hayvan alacağı olduğu ifade edilmektedir. Akoğlu Mehmed, bu alacağını tahsil edemeyince Hasan'ı mahkemeye vermiştir. Yargılama neticesinde mahkeme, Hasan'ın borcunu ödemesine karar vermiştir.⁴³

Başlık Parası Konusunda Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Osmanlı toplumunda ve özellikle de taşrada yaşayan aşiretler arasında sıkça rastlanan başlık parası geleneği evlenme niyetiyle erkek tarafının kız tarafına ödediği bir nevi süt parasıydı. Bu geleneğin Urfa Sancağı'nda yaşayan Türkmen, Arab, Kürd ve Êzidî aşiretler arasında uygulandığı görülmektedir. Aşiretlerde bir kızın başlığı ve mihiri babasına verilir. Babası olmadığı zaman velisine verilir. Bu başlıktan genellikle kıza bir şey verilmez ve harcanmazdı. Fakat bazı aşiretlerde az da olsa alınan başlık kız için harcanırdı. Kıza alınacak elbiseler erkek ailesi tarafından te'min edilirdi.⁴⁴

Alınan başlık miktarları ailelerin ekonomik durumuna göre farklılık göstermekteydi. Varlıklı ve zengin aileler başlık parasını daha fazla öderken fakir ve orta halli aileler kendi imkânları doğrultusunda başlık ödemişlerdir. Bazı durumlarda iki aile arasında başlık parası yüzünden anlaşmazlıkların da çıktığı bilinmektedir. Örneğin 15 Haziran 1886 tarihinde Urfa'da eşi vefat etmiş olan Zeliha adlı kadın ilk başta kardeşleri Hüseyin ve Numan adlı kişilerin yanına gitmiştir. Biraderleri kız kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamayınca da kadın mahkeme huzurunda Urfalı Abdullah adlı biriyle evlenmiştir. Kız kardeşlerinin Abdullah adlı kişiyle evlendiğini haber alan Hüseyin ve Numan adlı kişiler adetleri gereği Abdullah adlı kişiden başlık parası talep etmişlerdir. Bu kişi başlık parasını ödemek istemeyince de nikâhı feshetmeye kalkışmışlardır. Aileler arasında anlaşmazlık büyüyünce idari birimler olaya müdahale etmiştir.⁴⁵

Aşirete mensup bir kız kendi aşiretinden veya başka aşiretten biriyle kendi rızasıyla evlenebilirdi. Harran nahiyesine tabi Abdurrahmandede köyü sakinlerinden ve Kays Aşireti'nden Safiye binti Abdo bin İbrahim adlı kız mahkemeye başvurarak kendi rızasıyla Urfa'daki Çakeri mahallesinden İsmail bin Hacı Mehmed

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 1996, s. 127-128.

43 Ercan Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXXVI, 2018, s. 124.

44 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 101-106.

45 BOA. DH. MKT. 1350/90, H. 13 Ramazan 1303 - M. 15 Haziran 1886.

ile evlenmek istediğini beyan etmiştir. Mahkeme huzurunda eşi olacak gençten kendisine bir yatak, bir takım elbise, iki sahan, bir lenger, bir tas, bir kazan, bir kilim çeyiz olarak vermesini ve ayrıca iki yüz elli kuruş mihr-i mu‘accel⁴⁶ ödemesini istemiştir. Kızın bu talepleri İsmail adlı şahıs tarafından kabul edilmiş ve mahkeme şahitler huzurunda iki gencin nikâhını kıymıştır.⁴⁷

Bazı aşiretlerde başlık parasının verilmesi zorunluydu. Fakat aşiret mensubu bazı kızlar, başlık parası ödemek istemeyen erkeklerle evlenmek için bu töreye karşı çıkmışlardır. Örneğin 3 Haziran 1870 tarihli belgede Urfa’daki Kanberkiye Mahallesi’nden Rabia isimli kız, kadiya müracaat ederek evlenme çağına geldiğini ve aynı mahallede oturan Salih isimli gençle evlenmek istediğini ifade etmiştir. Kadıdan bu evliliğe karşı çıkan babasının uyarılmasını istemiştir. Mahkemeye çağrılan kızın babası, kızıyla Salih adlı gencin evliliklerine karşı olmadığını, Salih adlı gencin aşiretçe gelenek haline gelen başlık parasını ödemeye yanaşmadığını ve kendisinin de bu sebepten dolayı evliliğe rıza göstermediğini ifade etmiştir. Mahkeme, kızın babasının talep ettiği başlık parasının hukuka aykırı olduğuna, baliğ olan kızın rızası dâhilinde istediği kişiyle evlenebileceğine, bu duruma babanın karşı çıkmasının caiz olmadığına karar vermiş ve Salih adlı gencin Rabia’ya sadece mehir vermesi gerektiğine hükmetmiştir.⁴⁸

Kız Kaçırma Durumunda Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Aşirete mensup bir kız başka bir gence meylederek ona kaçarsa kızın velisi ve aile fertleri bu kızı ve kaçtığı erkeği öldürmeye mahkûm ederler. Aralarında nikâh kıyılsa dahi kızın ailesine başlık verilmezse ve sulh yapılmazsa kızı kaçırın kişi katillere uygulanan ceza ile cezalandırılırdı.⁴⁹ Bu gibi durumlarda aşiretler arasında kan davasının engellenmesi ve sulh yapılmasının bir yolu da *berdel* uygulamasıdır. Berdel geleneği tarafların birbirlerine herhangi bir ödeme yapmadığı nispeten masrafsız bir evlilik şeklidir. Bu evlilik türünde evleneceklerin rızasından ziyade ebeveynlerin onayı önem taşımaktadır.⁵⁰

46 Nikâh kıyıldığı zaman geline peşin olarak ödenen mihre “*mihr-i mu‘accel*” denir. Nikâhın son bulması veya eşin vefatı halinde kadına verilmesi gereken mihre de “*mihr-i mü‘eccel*” denmektedir. Bkz. Mehmet Emin Üner, “Şer’iyye Sicillerine Göre Urfa’da Kadın ve Aile (XVII-XVIII. Yüzyıllar)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 20, sayı 34, Temmuz - Aralık 2015, s. 30.

47 Nursen Tekin, “228 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1288-1289\M.1871-1872)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2016, s. 330-331.

48 Yasin Taş, *a.g.t.*, s. 98-99.

49 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 104.

50 Ercan Gümüş, “17. Yüzyılda Aşiret Geleneklerinin Şer’î Hukuktaki Yerine Dair Diyarbakir

Aşirete mensup bir kız başka bir aşirete mensup kişi veya kişiler tarafından kaçırılırsa bu durum iki aşiretin birbirine düşman olmasına neden olurdu. Kızın mensup olduğu aşiret ilk fırsatta bunun intikamını almaya çalışırdı. 12 Ramazan 1265 tarihli arşiv belgesine göre Urfa sancağına bağlı Rumkale kazasında yaşayan Bazikî⁵¹ Aşireti'nden Mahmut adlı şahıs Berâzî Aşireti'ne bağlı Ketikânlı Oymağı'na mensup bir kız kaçırmıştır. Bu durum üzerine Berâzî Aşireti ve Ketikânlı Oymağı, Bazikî Aşireti üzerine giderek bu aşirete mensup on üç kişiyi öldürmüş, kırk kişiyi yaralamış ve bazı Bazikî köylerini de yağmalamıştır.⁵²

Aşirete mensup evli bir kadın başka birine kaçarsa her ikisi de uzakta yaşamaya mecbur kalırdı. Kaçan kadın ve erkek, kadının kocası ve akrabalar tarafından takip edilirdi. Görüldükleri yerde fırsat olursa ikisi öldürülürdü.⁵³

Urfa Şer'iyeye Sicillerinde yer alan bazı davalarda, evli kadınların aile içi şiddet, kuma meseleleri ve yaşanan sorunlardan dolayı başka erkeklere kaçtığı da görülmektedir. Aralık 1889 tarihli davada Harran'daki Hancıgaz köyü sakinlerinden Saluha binti Müslüm, 15 yıllık kocası Bozan b. İsa Sadık'ın, üzerine iki kuma getirdiği ve kendisine şiddet uyguladığı gerekçesiyle aynı köyden Hüseyin adında birine kaçmıştır. Şikâyet üzerine kolluk kuvvetleri tarafından yakalanan Hüseyin, kendisine sığınan Saluha'yı kaçırdığını itiraf etmiş, mahkeme tarafından kocası Bozan'a teslim kararı verilen Saluha da, kocasına iadesi halinde aşiret örfüne göre öldürüleceğini iddia ederek kefil talebinde bulunmuştur.⁵⁴

Aşiretler arasında çatışmaların yaşanmasında aşiretlerin hassas olduğu “*namus*” kavramı ön plana çıkmaktadır. Aşiret mensupları arasında hiçbir sözleşmeye dayanmayan kadın erkek ilişkileri şiddetli bir şekilde reddedilmiştir. Bu kuralı ihlal eden aşiret mensupları ağır ceza ve müeyyidelere maruz bırakılmışlardır. Örneğin Milli Aşireti reislerinden Zor Timur Paşa döneminde zina yapan erkekler hem öldürülmüş hem de erkeklik uzuvları koparılarak teşhir edilmişlerdi.⁵⁵

Aşiretlerde kız kaçırma vakalarının daha çok başlık parası kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Nitekim devlet yöneticileri bu gibi durumları ortadan kaldırmak amacıyla başlık parası isteme geleneğini yasaklamışlardır. Başlık parasının yasaklandığını gösteren en somut kayıtlardan bir de 12 Nisan 1850 tarihli belge-

Mahkemesi'nden Bir Örnek: Kan Davalarında Sulh Amacıyla Kız Verme Âdeti ve Aşiretli Toplumlar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Turkish Studies*, volume 13/1, Winter 2018, s. 57.

51 Bazikî Aşireti'nin adı bazı arşiv belgelerinde Bezikî şeklinde de geçmektedir.

52 BOA. MVL. 30/30, H. 12 Ramazan 1265 - M. 01 Ağustos 1849.

53 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 104.

54 Yasin Taş, *a.g.t.*, s. 107-108.

55 Mehmet Rezan Ekinci, *a.g.t.*, 2017, s. 35.

dir. Bu belgede başlık parasının kız kaçırmaya sebep olduğu ve bundan dolayı da başlık parasının kaldırıldığı ifade edilmektedir.⁵⁶

17 Nisan 1850 tarihinde Kudüs Mutasarrıfı İbrahim'in ilgili birimlere gönderdiği emirde kaçırılan kızlara imamların para karşılığında nikâh kıyması yasaklanmış ve bu kızların kaçırıldıkları mahallere geri gönderilmesi istenmiştir.⁵⁷ Yine Viranşehir kaymakamının İstanbul'a 21 Nisan 1850 tarihinde gönderdiği belgede kız kaçırma olaylarına karşı tedbirler alınmasıyla ilgili emrin uygulanacağı belirtilmiş ve bu emre muhalefet edenlerin cezalandırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁸ Diğer bir belgede de kız kaçırana bir yıl pranga cezası verileceği dile getirilmiştir.⁵⁹

Boşanma Durumunda Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Aşiret töresine göre eşlerin birbirinden boşanarak ayrılması pek hoş karşılanmazdı. Bu durumun engellenmesi ve eşlerin arasındaki sorunların çözülmesi amacıyla iki taraftan da hatırı sayılır aile büyükleri eşlerin arasını bulmaya çalışırdı. Bu kişiler eşlerin arasını düzeltemezse durum aşiret reisi veya eşine intikal ettirilirdi. Aşiret reisi ve eşi, karı ile kocaya gerekli nasihatlerde bulunur, aralarındaki sorunları çözmeye çalışırdı. Eşler arasındaki sorun aşiret reisi ve eşi tarafından da çözülemezse eşlerin boşanma amacıyla mahkemeye başvurma hakkı vardı. Aşiret mensupları arasındaki boşanma davalarında kadınların da mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Urfa'daki Cirânlı Aşireti'ne mensup Amişe binti Hüseyin El Abdo mahkemeye başvurarak eşi Berho bin İsa ile anlaşamadığını bu sebepten dolayı eşinden boşanmak istediğini ifade etmiştir. Talebinin kabul edilmesi durumunda kendisine başlık parası olarak verilen iki yüz kuruşu eşine iade edeceğini, nikâh akdi sırasında kendisine söz verilen mehirden ve mahkemenin belirleyeceği nafakadan vazgeçeceğini belirtmiştir. Eşi de bu şartları kabul ettiği için mahkeme eşleri boşamıştır.⁶⁰

Aşiret mensupları arasında yapılan evliliklerde alınan başlık parası boşanma durumunda erkek tarafına genellikle iade edilmezken yukarıdaki davada kadın kendi isteğiyle başlık parasını iade edeceğini söylemektedir.

56 BOA. A.ŞMKT. UM. 12/72, H. 29 Cemâziye'l-evvel 1266 - M. 12 Nisan 1850.

57 BOA. A.ŞMKT. UM. 12/96, H. 04 Cemâziye'l-ahir 1266 - M. 17 Nisan 1850.

58 BOA. A.ŞMKT. UM. 13/18, H. 08 Cemâziye'l-ahir 1266 - M. 21 Nisan 1850.

59 BOA. A.ŞMKT. UM. 43/70, H. 25 Safer 1267 - M. 30 Aralık 1850.

60 Ömer Cide, "205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicrî 1272-1282/Miladi 1856-1865)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Kayseri, 2007, s. 60-61.

Yine Şavi Aşireti'nden Adile binti İsa ile eşi Mehmed bin Hacı anlaşamadıkları için anlaşmalı boşanma amacıyla mahkemeye başvurmuşlardır. Mehmed bin Hacı eşine mehir-i mü'accel olarak verdiği 300 kuruşun kendisine iadesini, eşinin mehir-i muahhar⁶¹ ve nafakadan vazgeçmesi şartıyla ondan boşanabileceğini belirtmiştir. Eşi, Adile binti İsa mahkeme huzurunda eşinden aldığı 300 kuruş mehir-i mü'accel geri vereceğini, mehir-i muahhar ve nafaka istemediğini beyan etmiştir. Bu beyan üzerine mahkeme evlilik birliğini sonlandırmıştır.⁶²

Miras Konusunda Uygulanan Sözlü ve Yazılı Kurallar

Aşiretlerde uygulanan miras hukuku, kaynağını daha çok gelenek ve göreneklerden almaktaydı. Aşirete mensup bir kişi vefat ederse onun geride bıraktığı mal ve arazi genellikle erkek çocuklarına miras kalırdı. Ölen kişinin erkek çocuğu olmadığı zaman miras kardeşlerine intikal ederdi. Kanunsuz olan bu uygulamayı kabul etmeyip mahkemeye başvuran kız çocukları, aşiret nazarında itibarlarını kaybederlerdi.⁶³

İslam hukukuna göre ölen kişinin mirasçıları yalnızca kızı ve oğlu ise mirasından erkeğe bir pay, kıza da yarım pay düşecek şekilde bölüştürülmektedir. Ölenin kızı ve oğlu yoksa mirasçıları sadece anne ve babasıysa mirasın üçte ikisi babaya üçte biri anneye kalmaktadır.⁶⁴ Vefat eden aşiret mensuplarının kendi mal varlıklarını kardeşleri ve oğullarının yanında karısı ve kız çocuklarına da bıraktığı görülmektedir. Suruç kazası ahalisinden olup Dinâyi Aşireti'ne mensup olan Bero bin Mašo, Çaykuyu nahiyesine tabi Güzelkuyu köyündeki yaylakta vefat etmiştir. Bu kişi, 55.022 kuruş olan malvarlığının yarısını kardeşi Eyyüb'e, geri kalan yarısını da şer'î hukukun belirttiği ölçülerde eşi Besi binti Şeyho, kızları Saliha, Hediye ve Aişe ile oğlu Abdo'ya miras bırakmıştır.⁶⁵

Bir başka davada ise aslen Berâzî Aşireti'nden olup Siverek sınırları içindeki Karakeçili Aşireti mensuplarıyla birlikte yaşayan Halil bin Abdullah'ın H.1283

61 Mehir, kadına peşin verilebileceği gibi tamamı ya da belli bir kısmı tarih belirtilerek veya belirtilmeden kadına sonradan verilebilir. Kadına sonradan verilen mehir türüne "mehir-i mü'accel" ya da "mehir-i muahhar" adı verilmektedir. Bkz. Mehmet Ali Yargı, "Suudi, Arabistan'daki Mehir Uygulamalarına Dair Bir İnceleme", *Kilitbahir Dergisi*, sayı 15, Eylül 2019, s. 237.

62 Ali Yıldız, *a.g.t.*, s. 338.

63 *1927 Urfa Sâlnâmesi*, s. 104.

64 Ahmet Efe, "İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18, 2011, s. 161.

65 Şeyhmus Kahraman, "214 Nolu Urfa Şer'iyye Sicilinin (H.1287-H.1288/ M.1870 -1871) 1-163. Sayfaları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2016, s. 28

(M.1866-1867) senesinde Alreşan (Elreşan) Aşireti'nden Eyyüb bin Celö tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Maktulün malvarlığının eşi Medine binti Osman, oğlu Mehmed ve kızı Aişe'ye kaldığı ifade edilmektedir.⁶⁶

Sonuç

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok sorunla uğraşmak zorunda kalması merkezi otoritenin zayıflamasına ve taşra teşkilatının bozulmasına etki etmiştir. Bu durum aşiretlerin yaşadıkları bölgelerde birer güç haline gelmesine ortam hazırlamıştır.

Konar-göçer bir yaşam süren aşiretler arasında uygulanan sözlü kuralların bazen şer'î hukuka ve merkezi idarenin koyduğu kanunlara ters düştüğü görülmektedir. Merkezi yönetimler her ne kadar bu sözlü kuralları engellemeye çalışsa da aşiretlerin kendi geleneklerinden vazgeçmediği ve törelerini uygulamaya çalıştıkları Osmanlı Arşiv belgelerine de aksetmiştir.

Farklı aşiretlerle aynı aşirete mensup fertler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için aşiret hukukunda bazı resmi olmayan müesseseler de bulunmaktadır. Bu müesseselere "Arfe" adlı kişilerin başında bulunduğu "Arif evleri" ile aşiret reislerinin başında bulunduğu "Danışma evleri" örnek gösterilebilir. Bazı aşiretlerde nadir de olsa kadın arifelerin bulunması kadınların da aşiret hukukunda söz sahibi olduğunu göstermesi yönüyle önemlidir.

Aşiret töresinde bir güç simgesi olan erkeğin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Töre uygulamalarında özellikle miras, başlık parası, evlenme ve boşanma konularında haksızlığa uğradığını düşünen kadınların aşiret nezdinde dışlanmayı göze alarak mahkemelere başvurduğu ve mağduriyetlerini bu yolla gidermeye çalıştıkları görülmektedir.

Farklı veya aynı aşirete mensup iki şahıs arasında bir tartışma çıkar ve bu tartışma sırasında biri diğerini öldürürse katil olan kişinin tarafı maktulün aile ve akrabalarına diyet ödemek zorundaydı. Diyet konusunda anlaşma sağlanmazsa aşiretler veya aileler birbirine düşman olurdu. İlk fırsatta maktulün ailesi, katil veya ailesinden intikam almaya çalışırdı. Bu durum aile ve aşiretler arasında kan davalarının ortaya çıkmasına neden olurdu. Diyet miktarı ailelerin veya aşiretlerin maddi durumuna göre değişirdi. Maktulün ailesi diyet kabul etmeyip şer'î hukuk doğrultusunda "kısas" talep edebilirdi.

Aşiretler arasında çatışmaların yaşanmasına sebep olan önemli bir unsur da "namus" kavramıdır. Aşiret mensupları arasında gelenek ve göreneklere ters dü-

66 İsmail Hakki Ataş, *a.g.t.*, s. 120-121.

şen, aşiretin sosyal ve ahlaki yapısına zarar veren kadın erkek ilişkileri şiddetli bir şekilde reddedilmiştir. Bu durumu ihlal eden aşiret mensuplarının ağır bir şekilde cezalandırıldığı arşiv belgelerinde görülmektedir.

Aşirete mensup bir kız başka bir aşirete mensup kişi veya kişiler tarafından kaçırılırsa bu durum iki aşiretin birbirine düşman olmasına neden olurdu. Kızın mensup olduğu aşiret, ilk fırsatta bunun intikamını diğer aşiretten almaya çalışırdı. Aşiretler arasındaki bu girişimler bazen kan davalarının ortaya çıkmasına ve birçok kişinin ölmesine neden olurdu. Aşiretlerde kız kaçırma vakalarının bir nedeni de başlık parasıydı. Nitekim devlet yöneticileri bu gibi durumları ortadan kaldırmak amacıyla başlık parası isteme geleneğini 1850 yılında yasaklamış ve bu emre muhalefet edenlerin de bir yıl pranga cezasıyla cezalandırılacağını belirtmişlerdir.

Aşiret töresine göre eşlerin birbirinden boşanarak ayrılması pek hoş karşılanmazdı. Evlilik birliğinin devam ettirilebilmesi ve eşlerin arasını bulmak için bazen aile büyükleri bazen de aşiret reisleri devreye girerdi. Tüm bu girişimlerden sonuç alınamazsa eşler birbirinden boşanmak için kadiya müracaat edebilirdi. Boşanma davalarında kadınların da mahkemeye başvurduğu arşiv belgelerine sıkça yansımıştır. Kadın evlilik akdi sırasında kendisine söz verilen mehri eşinden almamış ise boşanma sırasında bunu kadı huzurunda talep edebilir veya kendi rızasıyla bu mehirden vazgeçebilirdi.

Aşiretlerde uygulanan miras hukuku, kaynağını daha çok gelenek ve göreneklerden almaktaydı. Aşirete mensup bir kişi vefat ederse onun geride bıraktığı mal ve arazi genellikle erkek çocuklarına veya kardeşine miras kalırdı. Kanunsuz olan bu uygulamayı kabul etmeyip mahkemeye başvuran kız çocukları, aşiret nazarında itibarlarını kaybederlerdi. Bazı aşiretlerde kız çocuklarının evlilik sırasında götürdükleri çeyiz, miras payı olarak kabul edilirdi.

Aşiretler arasında uygulanan sözlü kuralların aşiretten aşirete farklılık göstermesi toplumsal hayatta düzen, asayiş ve emniyetin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Çünkü her aşiret kendi âdetinin doğru olduğunu düşünmüş ve bu doğrultuda adaleti tesis etmeye kalkmıştır. Özellikle merkezi idarenin zayıf olduğu bölgelerde aşiret reisleri, nüfuzlarını gelenek ve görenekleri uygulama yönünde kullanmışlardır. Bu durum da yerel ve bölgesel anlamda huzursuzlukların yaşanmasına yol açmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA, A.} MKT. MVL. 43/68, H. 29 Ramazan 1267 - 28 Temmuz 1851.
- BOA, A.} MKT. UM. 514/66, H. 05 Cemâziye'l-evvel 1278 - M. 08 Kasım 1861.
- BOA, A.} MKT. MVL. 45/78, H. 26 Zilkâde 1267 - 22 Eylül 1851.
- BOA, A.} MKT. UM. 69/60, H. 15 Şevval 1267 - 13 Ağustos 1851.
- BOA, A.} MKT. UM. 12/72, H. 29 Cemâziye'l-evvel 1266 - M. 12 Nisan 1850.
- BOA, A.} MKT. UM. 13/18, H. 08 Cemâziye'l-ahir 1266 - M. 21 Nisan 1850.
- BOA, A.} MKT. UM. 12/96, H. 04 Cemâziye'l-ahir 1266 - M. 17 Nisan 1850.
- BOA, DH. MKT. 398/42, H. 22 Zî'l-hicce 1312 - 16 Haziran 1895.
- BOA, DH. MKT. 1350/90, H. 13 Ramazan 1303 - M. 15 Haziran 1886.
- BOA, DH. ŞFR. 258/107, R. 05 Nisan 1317 - 18 Nisan 1901.
- BOA, MVL. 30/30, H. 12 Ramazan 1265 - 1 Ağustos 1849.
- BOA, MVL. 201/66/2, H. 23 Rebiyülevvel 1267 – M. 30 Ocak 1851.
- BOA, I. MVL. 167/4958/4, H. 18 Cemâziye'l-ahir 1266 – M. 1 Mayıs 1850.
- BOA, DH. TMIK. M. 73/1/4, H. 13 Haziran 1315 – M. 25 Haziran 1899.
- BOA, DH. TMIK. M. 73/1/1, H. 8 Rebiyülevvel 1317 – M. 17 Temmuz 1899.

Salnâme

1927 Urfa Sâlnâmesi.

Araştırma – İnceleme Eserler

Atalayer, Günay, “İpek Yolundan Günümüz Tasarımına “Kutnu”, *VII. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi*, 26-30 Haziran 2006.

Ataş, İsmail Hakki, “438 Numaralı Siverek Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1283–1284 / M.1866–1867)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep, 2011.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı ve Müesseselerinin Şer‘iliği Meselesi”, *İÜHFM*, c. XI. s.3-4, İstanbul, 1945.

Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Bozkurt, İbrahim, *Aşiretler Tarihi*, İstanbul, Kitap Matbaası, (tarihsiz).

Cıkay, Nezif, “Halep Ahkâm Defterleri (1742-1850): Taşradan Saraya Adalet Arayışı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2019.

Cide, Ömer, “205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicrî 1272-1282/Miladi 1856-1865)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Kayseri, 2007.

Cula, Bedir, “227/2 Numaralı Şanlıurfa Şer‘iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1303-1305/M.1886-1887)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2017.

Çetinsaya, Gökhan, “II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak’da Tarikat, Aşiret ve Siyaset”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1992/2.

Efe, Ahmet, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18, 2011.

Ekinci, Mehmet Rezan, “Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII. - XIX. YY.”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2017.

Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, haz. Hikmet Dizdaroğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Gümüş, Ercan, “17. Yüzyılda Aşiret Geleneklerinin Şer‘î Hukuktaki Yerine Dair Diyarbekir Mahkemesi’nden Bir Örnek: Kan Davalarında Sulh Amacıyla Kız Verme Âdeti ve Aşiretli Toplumlar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Turkish Studies*, volume 13/1, Winter 2018.

_____, “Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha’da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı XXXVI, 2018.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadirî Ugan, c.I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

İnalçık, Halil, *Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği- Osmanlıda Devlet, Hukuk, Adâlet*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000.

Kahraman, Şeyhmus, “214 Nolu Urfa Şer‘iyye Sicili’nin (H.1287-H.1288/ M.1870 -1871) 1-163. Sayfaları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2016.

Korkmaz, Songül, “205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1269- H.1272 / M.1852 -M.1855)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Kayseri, 2006.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, Cedit Neşriyat, 2008.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Özbilgen, Erol, *Osmanlı Hukuku’nun Yapısı*, İstanbul, İstanbul Yayınevi, 1985.

Şanda, Mehmet Nuri, “Urfa Sancağı ve Çevresinde Aşiretler (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2021.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, Akdem Matbaası, R.1317, (M.1901).

Şen, Murat, “Osmanlı Hukuku’nun Yapısı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı 6, Ankara, 2000.

Taş, Yasin, “Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

Tekin, Nursen, “228 Numaralı Urfa Şer‘iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1288-1289 \M.1871-1872)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2016.

Uslu, Rıfat, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, *Yenifikir Dergisi*, cilt 7, sayı 14, 2015.

Üner, Mehmet Emin, “Şer‘iyye Sicillerine Göre Urfa’da Kadın ve Aile (XVII-XVIII. Yüzyıllar)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 20, sayı 34, Temmuz–Aralık 2015.

Yargı, Mehmet Ali, “Suudi Arabistan’daki Mehîr Uygulamalarına Dair Bir İnceleme”, *Kilitbahir Dergisi*, sayı 15, Eylül 2019.

Yetkin, Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, s. 24, 2013.

Yıldız, Ali, “204 Numaralı Şer‘iyye Sicili Defterine Göre Urfa’da Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hayat”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2010.

Yiner, Abdulnasır, “443 Numaralı Siverek Şer‘iyye Sicili (H.1268-1269 – M. 1851-1853)”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 1996.

Görüşme

Yılmaz, Nusret, Şanlıurfa/Mizar Köyü, Doğum Tarihi: 01.01.1962, Görüşme Tarihi: 10 Ekim 2022.

Ek 1. 1927 Urfa Salnâmesi, sayfa 102.

— ۱۰۲ —

عربلرده کی عرف و عادتلر ر درجه په قدر تکامل ایتیش دستور حالتده ایسه ده بو عرفلرله تابع اولدقلری اصول واینجه لککر بدویلره خاصدر . حکومت و مملکته دائما تماسده بولان ولایت عرباری، بدویلره خاص اولان عرفلرک بر چوغنی ترک ایتیش یا لککز آرهلرنده بعض ایزلر باقی قالمشدرکه : بو عادتلر عینی احتیاجی ذویان کورد عشیرتلرنده ده موجوددر . عادتلری شونلردر :

۱ — عشیره منسوب ایکی شخص آرهنده بر منازعه دولایسه بری دیگرینی قتل ایتدیکی تقدیرده قاتل طرفی مقتولک اقباسنی عشایر عرف و عادتیه کوره ارضا ایتدیگیه و دیتینه ویرمدیگیه قائله و قاتلک ائک بقین اقباسندن هرهانکیسه تصادف ایدر و فرصتده بولورسه درحال قتل ایدر .

۲ — قتلک و قومی آسنده ویا فرداسی کوننده مقتولک اقبایا و اویمانی قاتلک و اقباسنک اموال و اشیاسنی یاغما ایدرلر . بوکا (قان توی) اسمی ویریلر . یاغما ایدنلره مجرم نظر بیله باقلماز . بو یاغما کرلک عشیرتلر عادتیه برحقدر . مع هذا طرفین آرهنده بر صلح تقرر ایتدیکی زمان بومفصوبانک دینه محسوب ایدلدیکی ده واقعدر .

۳ — ایکی عشیرت آرهنده بر اختلاف و منازعه ظهورنده طرفین افرادی هجوم وضعیتیه کچدکارر زمان بی طرف عشیرتلرک آرایه کیره رک قاوغانی منعه چالشملری بر عادتدر . منازعه باصدی بیله ماز و آرده بر قتل و قوع بولورایسه بو ایکی عشیرهت یکدیگری نیک دشمنی اولورلر . بشقه عشایر بر یسلیر نیک توسط بیله بر صلح تقرر ایتدیگیه قدر مقتولک عشیرتی افرادندن هرهانکی بر شخص قاتلک عشیرتندن هرهانکی بر شخصه تصادف ایدر ایسه انتقامه توسل ایدر . حکومتیه قاتل در دست ایدیلرک بر ائت ویا محکومیتی تقرر ایتسه بیله محاصم عشیرت نظر ننده مقتولک دتی تسویه ایدلدیکی تقدیرده آرهلرنده کی خصومت زائل اولمش صایله ماز .

۴ — ایکی عشیرتک یکدیگری نه هجومنده آرده غضب مواشی و نهی کی جرائم نکون ایتیش ایسه منوبانک اعاده سنه قادار محاصمه و کرکینلک دوام ایدر .

Ek 2. 1927 Urfa Salnâmesi, sayfa 102 transkripsiyonu

SAYFA 102

Arablardaki örf ve adetler bir dereceye kadar tekâmül etmiş düstur halinde ise de bu örfle tabii oldukları usul ve incelikler bedevilere hasdır. Hükümet ve memleketle daima temasda bulunan vilayet Arabları, bedevilere has olan örflerin birçoğunu terk etmiş yalnız aralarında bazı izler baki kalmışdır ki: Bu adetler aynı ihtiyacı duyan Kürd aşiretlerinde de mevcuttur.

Adetleri Şunlardır.

1-Aşirete mensub iki şahıs arasında bir münaza'a dolayısıyla biri diğerini katil ettiği takdirde katil tarafın maktulün akrabasını aşayır örf ve âdete göre riza etmedikçe ve diyetini de vermedikçe katile ve katilin en yakın akrabasından herhangi birine tesadüf eder ve fırsat da bulursa derhal katil eder.

2-Katlin vuku'u anında veya ferdası gününde maktulün akraba ve oymağı katilin ve akrabasının emval ve eşyasını yağma ederler. Buna *kan tuzu* ismi verilir. Yağma edenlere mücrim nazarıyla bakılmaz. Bu yağmakirlik aşiretler âdetince bir hakdır. Ma haza tarafeyn arasında bir sulhu takrir ettiği zaman bu mağsubenin diyet mahsub edildiği de vakiyedir.

3-İki aşiret arasında bir ihlilaf ve münaza'a zuhurunda tarafeyn efradı hücum vazaiyetine geçtikleri zaman bi taraf aşiretlerin araya girerek kavgayı men'e çalışmalarını bir adedir. Münaza'a basdırılmaz ve arada bir katil vuku bulur ise bu iki aşiret yekdiğerinin düşmanı olurlar. Başka aşayır reislerinin tavasutuyla bir sulh takrir edinceye kadar maktulün aşireti efradından herhangi bir şahıs katilin aşiretinden herhangi bir şahsa tesadüf eder ise intikama tevesül eder. Hükümetce katil derdest edilerek ber'at veya mahkûmiyeti takarrür etse bile muhasım aşireti nazârında maktulün diyeti tevsiye edilmediği takdirde aralarındaki husumet zail olmuş sayılmaz.

4-İki aşiretin yekdiğerine hücumunda arada gasb-ı mevaşi ve nebhi gibi ceramim tekevvün etmiş ise menhubatın iadesine kadar muhasama gerginlik devam ider.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.